
SOCIAAL KAPITAAL EN NEOLIBERAAL KAPITALISME, EEN SLECHTE COMBINATIE?

EEN STUDIE NAAR HET VERSCHIL TUSSEN WETENSCHAPPELIJKE LITERatuur EN BELEIDSDOCUMENTEN BIJ HET PLANNEN VAN DE WIJK FEIJENOORD, ROTTERDAM

RENSKE ZENGER, s4104102
AFDELING STEDEBOUWKUNDE, FACULTEIT DER BOUWKUNDE, TU DELFT
ONDERZOEKINSTITUUT DRIFT, ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM, VELDACADEMIE ROTTERDAM
MINOR SOCIAAL-DUURZAME WIJK: TRANSITIESTRATEGIEËN VOOR PROBLEEMWIJKEN.
DOCENTEN: DERK LOORBACH, FRANK VAN STEENBERGEN EN MACHIEL VAN DORST
DELFT, 2010

SAMENVATTING

De koppeling tussen de sociale en fysieke pijler wordt in de wetenschappelijke literatuur en in aanbevelingsrapporten van overheidsinstanties als belangrijk punt gezien bij het opstellen van beleid voor aandachtswijken binnen Nederland. Het begrip sociaal kapitaal en sociale cohesie komen hierbij in de literatuur vaak naar voren als belangrijke punten bij het plannen van aandachtswijken om te zorgen voor een betere kwaliteit van leven voor de bewoners binnen deze wijken. Als vervolgens wordt gekeken hoe de gemeente Rotterdam deze aanbevelingen implementeert in hun beleid blijkt dat zij op een heel ander manier handelen dan vanuit de literatuur valt te verwachten en dat zij vanuit een neoliberaal kapitalistisch idee en het Global discours hun stad proberen te verkopen aan burgers met hogere inkomens en (internationale) bedrijven proberen aan te trekken. Dit doen zij ten koste van mensen die in aandachtswijken zoals de wijk Feijenoord wonen. Voor deze wijk is namelijk een visie opgesteld waarin met geen woord wordt gerept over de huidige bewoners en de problematiek die er nu speelt, er wordt alleen maar gepraat over bewoners als woonconsumenten en over het aantrekken van "hoogopgeleide en creatieve werkers" (Gemeente Rotterdam et al, 2009). Met andere woorden: als jij een laagopgeleid persoon bent met sociale problematiek is er geen plek voor jou in de stad Rotterdam.

SOCIAAL KAPITAAL BINNEN AANDACHTSWIJKEN

Probleemwijk of achterstandswijk, Vogelaarwijk, krachtwijk of prachtwijk. Dit zijn zomaar een aantal benamingen die door overheden en in de media worden toegedicht aan de meer dan 100 wijken die binnen Nederland het stempel 'aandachtswijk' hebben gekregen van het Ministerie

van Wonen, Wijken en Integratie.¹ In 40 van deze wijken zijn volgens het Rijk de problemen op het gebied van "wonen, werken, leren, opgroeien, integreren en veiligheidproblemen" (Rijksoverheid (1), 2010, internetpagina) zo groot dat deze sinds 2007 extra geld hebben gekregen. Hieruit is het wijkenbeleid ontstaan dat de afgelopen 3 jaren door verschillende Ministers van Wonen, Wijken en Integratie is uitgevoerd (Rijksoverheid (1), 2010). Binnen de stedelijke vernieuwing is niet alleen de fysieke pijler maar ook de sociale pijler erg belangrijk (VROMRaad, 2006), daarom is er binnen het wijkenbeleid veel aandacht voor deze sociale pijler (Rijksoverheid (1), 2010).

Naast meerdere studies in opdracht van de overheid zijn er in de wetenschappelijke literatuur ook vele studies te vinden die kijken naar de koppeling tussen fysiek en sociaal beleid. Deze stellen dat bij het oplossen van sociale problematiek binnen wijken het aanpakken van de fysieke ruimte alleen niet voldoende is om de problemen op te lossen (Oosterling, 2010, RMO, 2005, Doms et al., 2008). Een theorie die hier regelmatig bij wordt aangehaald is de sociaal kapitaal theorie. Sociaal kapitaal kan gedefinieerd worden als:

"the resources that are available through social networks and relationships based on trust, shared norms and reciprocity" (Curley, 2009 p. 228)

In de wetenschap is al tientallen jaren een stroom van onderzoek naar het effect dat sociaal kapitaal en hiermee samenhangend sociale cohesie kan hebben op de kwaliteit van leven van bewoners in achterstandswijken (Jacobs, 1961, Putnam, 1993, 2000, Frieling, 2008, Blokland-Potters, 1998). Meerdere studies geven aan dat het bevorderen van sociaal kapitaal een positieve invloed kan hebben op de kwaliteit van leven van mensen (Putnam, 2000, Jacobs, 1961, Coleman, 1988). Putnam (2000) en Jacobs (1961) noemen hierbij vooral dat sociaal kapitaal kan bijdragen aan het veiliger en productiever maken van wijken. Een voorbeeld van het veiliger maken is dat doordat sommige bewoners hun buurt goed in de gaten houden er bijvoorbeeld minder wordt ingebroken. Dit heeft niet alleen voordeel voor de bewoner die de buurt in de gaten houdt maar ook voor de bewoners die dit niet doen. Hierdoor wordt de wijk dus veiliger en wordt er dus sociaal kapitaal toegevoegd aan de wijk (Putnam, 2000).

¹ Dit Ministerie was een Ministerie zonder portefeuille en daarom onderdeel van het Ministerie van Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM). Het Ministerie van VROM is met ingang van het nieuwe kabinet Rutte in 2010 opgegaan in het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (Rijksoverheid (2), 2010).

Er zijn wel voorwaarden verbonden aan wanneer het versterken van sociaal kapitaal louter positief is en wanneer het ook negatieve effecten kan hebben, deze zullen verderop besproken worden.

Het idee dat sociaal kapitaal en sociale cohesie belangrijk kan zijn voor aandachtswijken lijkt op brede steun binnen overheden te kunnen rekenen (gemeente Rotterdam, 2007, RMO, 2005, VROMRaad, 2006). Om te kijken of dit ook echt zo is, en vooral om te kijken of in de uitvoering van het beleid sociale vraagstukken centraal staan, zal binnen dit essay ingezoomd worden op een case, namelijk de wijk Feijenoord in Rotterdam. De wijk Feijenoord is volgens het Rijk officieel geen aandachtswijk meer, maar zal hier toch als zodanig worden behandeld omdat de deelgemeente dit ook doet blijkt uit het volgende citaat:

““Voor het ministerie is Feijenoord geen aandachtswijk meer”, aldus Yeyden². “Maar dat komt omdat het Rijk voor de Vogelaargelden postcodegebieden hanteert, waarbij de Kop van Zuid bij de wijk Feijenoord wordt gerekend en een vertekend beeld ontstaat. “Ik denk dat wij het met elkaar eens zijn dat de problemen nog niet zijn opgelost en dat wij als deelgemeente extra inzet moeten plegen in de wijk.”” (Deelgemeente Feijenoord, 2010)

Als naar beleidsstukken wordt gekeken die binnen de wijk Feijenoord uitgevoerd gaan worden, dan is er een visie die opvalt, namelijk de ‘Visie Kop van Feijenoord’ (gemeente Rotterdam et al., 2009). Binnen deze visie is er helemaal geen aandacht voor de sociale problematiek die binnen het gebied speelt, maar wordt er vanuit een neoliberal kapitalistische manier naar de ‘kansen’ binnen het gebied gekeken en lijkt vooral het ‘Global discours’ een belangrijke rol te spelen. Neoliberal kapitalisme houdt in dat mensen handelen vanuit een puur economisch rationele stimulans (Roe, 2009/2010), een Global discours houdt in dat overheden er alles aan doen om aantrekkelijk te worden/zijn voor bedrijven om zich te vestigen (Bunting en Rutherford, 2006). Deze twee concepten zullen later uitgebreid worden toegelicht.

Doordat er aan de ene kant allemaal mooi verhalen zijn over het versterken van de sociale pijler (VROMRaad, 2006) en dat sociale cohesie belangrijk is om de leefbaarheid binnen een gebied te vergroten (Frieling, 2008), maar aan de andere kant hele andere processen de plannen binnen een gebied als Feijenoord lijken te sturen is de stelling die hier verdedigd zal worden:

² De voorzitter van de commissie Bestuurlijke Zaken, Yeyden, van de deelgemeente Feijenoord stelt dit op 17 juni 2010.

Ondanks goede bedoelingen die overheden lijken te hebben bij de aanpak van sociale problematiek binnen aandachtswijken blijkt uit het beleid van overheden dat er juist helemaal niks wordt gedaan aan deze sociale problematiek.

De opbouw van dit essay is als volgt. Eerst zal uitgebreid worden stil gestaan bij sociaal kapitaal en sociale cohesie als theorieën die een bijdrage kunnen leveren aan het opstellen van sociaal beleid om sociale problematiek in achterstandswijken tegen te gaan. Vervolgens wordt de case Feijenoord besproken en de processen die vanuit de overheid de planvorming binnen deze wijk lijken te beïnvloeden, namelijk het neoliberale kapitalisme en het Global discours. Concluderend kan worden gezegd dat er inderdaad niet veel aandacht is voor sociaal kapitaal en het versterken van sociale cohesie binnen de wijk als onderdeel van het sociale beleid en dat er door overheden vooral vanuit een liberaal kapitalistisch gedachtegoed en vanuit het globalisatiediscours naar wijken als Feijenoord wordt gekeken. Hiermee kan de stelling onderbouwd worden dat er ondanks de goede bedoelingen die overheden lijken te hebben bij de aanpak van sociale problematiek binnen aandachtswijken er helemaal niks wordt gedaan aan deze problematiek omdat er vanuit een liberaal kapitalistisch gedachtegoed wordt gehandeld en het Global discours er stevig in zit bij overheden. Hierdoor wordt de huidige bewoner van een aandachtswijk niet alleen niet geholpen bij het verbeteren van zijn leefomstandigheden, maar wordt de bewoner zelfs tegengewerkt binnen omdat het economische belang van de (vooral rijkere) bewoners boven het sociale belang van de (vooral armere) bewoners gaat.

SOCIAAL KAPITAAL EN SOCIALE COHESIE

Uit de inleiding kwam naar voren dat sociaal kapitaal en sociale cohesie een belangrijke rol kunnen spelen binnen sociaal beleid, daarom zullen ze hier uitgebreid behandeld worden.

Sociaal kapitaal is een veel besproken begrip binnen de wetenschappelijke literatuur.³ Volgens Welzel (2005) is het begrijpelijk waarom het concept sociaal kapitaal zo populair is onder wetenschappers om over te schrijven omdat:

³ Welzel (2005) verwijst hierbij naar Bourdieu (1986), Coleman (1988, 1990) and Putnam (1993, 2000).

“It offers a universal answer to the basic question of all social sciences (Ostrom, 1994; Levi, 1996): what keeps societies together and leads individuals to act for collective goals?” (p.122)

In veel boeken en artikelen die over sociaal kapitaal gaan wordt gerefereerd naar Putnam, zijn onderzoeken worden gezien als een belangrijke toevoeging op het debat over sociaal kapitaal (Gittel, 1998). Naast Putnam worden Bourdieu en Coleman ook vaak genoemd als invloedrijke onderzoekers op het gebied van sociaal kapitaal. Gittel (1998) zegt dat Putnams werk vaak wordt gebruikt bij de ontwikkeling van gebieden waar veel mensen met lage inkomens wonen. Zijn werk wordt gebruikt om te rechtvaardigen dat het belangrijk is bij de ontwikkeling van ‘probleemwijken’ om vooral te focussen op de kwaliteiten van burgers en het bouwen van sociale gemeenschappen (Gittel, 1998). Wat ook een belangrijke verschuiving is dat het niet meer gaat om wat gemeenschappen nodig hebben en hiermee in een slachtofferrol geduwd worden, maar wat gemeenschappen kunnen: “the capacity of communities to act” (Putnam, 1993). Om deze reden is hieronder bij het definiëren van sociaal kapitaal vooral gekeken naar wat Putnam hierover heeft geschreven.

De basisgedachte van de sociaal kapitaal theorie is volgens Putnam (2000) dat sociale netwerken net zoals fysiek en menselijk kapitaal waarde hebben. Het gaat om contacten tussen mensen, om “generalized reciprocity” (p. 21). Dit betekent dat een persoon iets voor een andere persoon doet zonder er direct iets voor terug te verwachten, maar in de wetenschap dat hij of zij er op de lange termijn iets voor terug zal krijgen. Volgens Putnam (2000) is een samenleving die is gebaseerd op “generalized reciprocity” (p. 21) een meer efficiënte samenleving dan een waar wantrouwen de boventoon voert. Hij zegt dat “Trustworthiness lubricates social life” (p. 21) en dat “Frequent interaction among a diverse set of people tends to produce a norm of generalized reciprocity” (p. 21), wat hetzelfde is bij sociaal kapitaal en burgerschap volgens hem (Putnam, 2000).

Maar wat is sociaal kapitaal nou precies? Jacobs (1961) wordt in veel artikelen genoemd als een van de grondleggers van het begrip. Volgens Putnam (2000) is het begrip voor het eerst beschreven door Hanifan (1916), een rijksambtenaar die in West Virginia scholen op het platteland controleert. Hij gebruikt het begrip sociaal kapitaal daarbij om aan te geven hoe belangrijk het betrekken van de gemeenschap is om een school succesvol te maken. De quote die Putnam (2000) uit Hanifan’s tekst heeft gehaald om sociaal kapitaal te beschrijven is:

“...those tangible substances that count for most in the daily lives of people: namely good will, fellowship, sympathy, and social intercourse among the individuals and families who make up a social unit... The individual is helpless socially, if left to himself... If he comes into contact with his neighbor, and they with other neighbors, there will be an accumulation of social capital, which may immediately satisfy his social needs and which may bear a social potentiality sufficient to the substantial improvement of living conditions in the whole community. The community as a whole will benefit by the coöperation of all its parts, while the individual will find in his associations the advantages of the help, the sympathy, and the fellowship of his neighbors.” (Hanifan, 1916)

Putnam (2000) stelt dat sociaal kapitaal een individueel en een collectief aspect heeft. Maar de individuele aspecten kunnen een “externalitie” (p. 20) hebben die een positieve invloed kunnen hebben op de omgeving van het individu. Hierdoor heeft het ook een collectief aspect, en heeft het dus meerwaarde voor de gemeenschap. Een voorbeeld hiervan is dat in een buurt de criminaliteitscijfers laag kunnen blijven doordat een aantal buurtbewoners de buurt in de gaten houden. De buurtbewoners die dit niet doen zullen hier ook profijt van hebben, dit is dus de meerwaarde voor de gemeenschap (Putnam, 2000).

Er zijn verschillende vormen van sociaal kapitaal te vinden, Putnam (2000) vindt het meest belangrijke verschil liggen tussen “bridging” (p. 22) en “bonding” (p. 22) sociaal kapitaal. Met ‘bridging social capital’ bedoelt hij het soort dat zorgt voor inclusie, dit beschrijft hij als mensen die buiten hun eigen netwerk kijken en er dus banden gecreëerd worden tussen mensen met diverse sociale achtergronden. ‘Bonding social capital’ gaat over groepen mensen met sterke banden die belangrijk zijn voor intensieve persoonlijke banden tussen homogene groepen, maar die hierdoor ook mensen buiten deze groep uitsluiten. Bonding gaat dus meer over sterke sociale banden en bridging meer over zwakke sociale banden (Putnam, 2000). Gittel (1998) verwijst hierbij naar Granovetter (1973) die *The Strength of Weak ties* heeft geschreven waarin hij aangeeft dat via deze zwakke sociale banden veel bereikt kan worden, zoals bijvoorbeeld het vinden van een baan. Dit ‘bridging’ en het overstijgen van het eigen homogene sociale netwerk zijn volgens hem vaak belangrijker om sociaal kapitaal te versterken dan de inclusieve en sterke bonding banden (Gittel, 1998).

Sociaal kapitaal is echter niet altijd onverdeeld positief voor iedereen. Putnam (2000) verwijst hierbij naar Briggs (1997) die waarschuwt dat sociale netwerken en ‘reciprocity’ vooral goed zijn voor de mensen in deze netwerken en niet per se voor de mensen erbuiten. Een groep kan een

heel sterk sociaal kapitaal hebben, maar zodra dit mensen buiten deze groep plaatst en voor een wij-zij gevoel gaat zorgen, kan dit juist negatief zijn. Deze vorm van sociaal kapitaal valt onder 'bonding social capital' (Putnam, 2000). Hierbij valt te denken aan 'te' hechte gemeenschappen zoals sektes of aan groepen mensen die zich vormen om negatieve processen als NIMBY⁴ te initiëren (Putnam, 2000). Hierom is het sociale kapitaal dat binnen dit paper bedoeld wordt bridging social capital. Dit wordt ondersteund door onderzoek van Blokland-Potter (1998) die stelt dat buurtbewoners vaak helemaal geen behoefte hebben aan sterke banden met burens, alleen aan zwakke oppervlakkige banden. Dit noemt zij ook wel publieke familiariteit.

Deth (2008) benadrukt de functie van sociaal kapitaal om sociale cohesie te bevorderen en dat een gemis van sociale cohesie dus als een gemis aan sociaal kapitaal kan worden gezien. Frieling (2008) zegt dat "sociale cohesie (...) door wetenschappers in algemene zin omschreven [wordt] als de interne bindingskracht van een sociaal systeem" (p. 32). Het wordt volgens haar vooral geassocieerd met:

"het bestaan van saamhorigheidsgevoelens, de aanwezigheid van sociale netwerken, het bestaan van onderlinge steunrelaties, een bepaalde mate van sociale controle, deelname aan het groepsleven, het bestaan van onderling vertrouwen en de bereidheid om samen oplossingen te zoeken voor collectieve problemen (De Hart, 2002, Kearns en Forrest, 2000)" (Frieling, 2008, pp.32).

De beschrijving hierboven van Frieling geeft heel mooi de verschillende aspecten van bridging en bonding sociaal kapitaal weer die door het bestaan van sociale cohesie binnen een gemeenschap kunnen ontstaan. Binnen Nederland heeft de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO)⁵ een advies geschreven over 'verbinden', wat op hetzelfde neer lijkt te komen als bridging sociaal kapitaal. Zij definiëren verbinden als:

⁴ NIMBY staat voor Not In My Backyard en verwijst naar een proces dat groepen bewoners zich keren tegen bepaalde vormen van landgebruik (Knox en Marston, 2003). Dit kan bijvoorbeeld gebeuren bij het bouwen van sociale woningbouw in een wijk waar vooral koopwoningen staan. Mensen zijn hier vaak wel voor, maar niet in 'hun' achtertuin.

⁵ "De RMO is een adviesraad van het kabinet en de Staten-Generaal op het gebied van maatschappelijke participatie en stabiliteit" (RMO, 2005, p.2)

“het duurzaam of herhaald bij elkaar brengen van mensen met andere mensen, groepen of instituties zodat er gemengde sociale netwerken ontstaan.” (RMO, 2005, p.7)

Dit verbinden is een onderdeel van een advies over hoe de sociale samenhang binnen de samenleving op het gebied van integratie verbeterd kan worden. Dit gaat vooral om de sociale pijler binnen beleid. Als gekeken wordt naar de fysieke implementatie van dit sociale beleid dan is volgens Doms et al. (2008) pas in 2006 voor het eerst in een stuk van de VROMRaad de sociale en fysieke pijler binnen het beleid van stedelijke vernieuwing aan elkaar gelinkt. Terwijl in de theorie sociaal kapitaal en sociale cohesie en de positieve invloed die dit kan hebben op de sociale netwerken binnen een samenleving al tientallen jaren geleden voor het eerst genoemd werd.

Hoe kunnen sociaal kapitaal en sociale cohesie vertaald worden naar de zogenoemde aandachtswijken binnen Nederland? Volgens de Rijksoverheid heeft Nederland –zoals al eerder genoemd- aandachtswijken met problemen rond: *“wonen, werken, leren, opgroeien, integreren en veiligheid”* (Rijksoverheid (1), 2010, internetpagina). Wat Jacobs (1961) en Putnam (2000) aangeven is dat sociaal kapitaal vooral veel waarde kan hebben voor de veiligheid binnen een gebied. Putnam refereert ook naar Jacobs en andere onderzoekers en concludeert hieruit dat hoe hoger het niveau van sociaal kapitaal is (bij gelijk blijven van andere factoren), hoe lager de misdaadcijfers zijn. Dit is een van de punten waarvan de Nederlandse overheid aangeeft dat dit een probleem vormt. Hier zou het versterken van sociaal kapitaal kunnen bijdragen aan het proberen te verminderen van misdaad. Een manier om aan een baan te komen is volgens Putnam (2000) via bridging social capital, dit is van toepassing op het punt ‘werken’ van het Rijk. Dat het versterken van sociale netwerken bij kan dragen aan sociale cohesie en dus aan ‘integratie’ zoals het Rijk het noemt is ook een logisch verband. Al deze punten samen nemend kan het versterken van sociaal kapitaal een grote bijdrage hebben aan het oplossen van problemen binnen ‘aandachtswijken’ in Nederland. Wat hierbij wel vermeld moet worden is dat het versterken van sociaal kapitaal niet *de* oplossing is voor de sociale problematiek binnen aandachtswijken maar dat dit een onderdeel kan zijn van sociaal beleid dat overheden opstellen. Andere punten die bij het aanpakken van sociale problematiek genoemd worden zijn bijvoorbeeld het opstellen van integraal beleid (Engbersen et al, 2005). Daarnaast moet bij het opstellen van plannen niet alleen gekeken worden naar de kosten van de aanleg maar ook naar die van beheer (Doms et al, 2008) omdat anders het opkappen van een wijk maar een erg korte

fysieke verbetering ten gevolge heeft. Verder moet er per gebied worden gekeken naar de kenmerken van dit gebied, zoals Doms et al (2008) het mooi zeggen:

“dé sociaal-fysieke wijkaanpak bestaat niet. Wat het beste werkt, hangt af van de lokale situatie.” (p. 4)

Dus het versterken van sociaal kapitaal kan naast andere maatregelen een toevoeging zijn op het sociale beleid van overheden.

DE WOONCONSUMENT IN FEIJENOORD

De wijk die hier als case is genomen is Feijenoord, in de inleiding is al kort uitgelegd waarom dit als case is genomen. Er zal hier nog iets meer informatie over de wijk gegeven worden om duidelijk te maken met wat voor een soort gebied we hier te maken hebben. Daarnaast zal hier aandacht worden besteed aan neoliberal kapitalisme en het Global discours als processen die overheden sturen bij het opstellen van beleid voor gebieden zoals Feijenoord.

De wijk Feijenoord is –zoals eerder genoemd- officieel niet een van de aandachtswijken van het (voormalige) ministerie van VROM, maar doet het qua cijfers ook niet erg goed. Zo staat de veiligheidsindex op een 5,4 in 2009, waardoor het label ‘bedreigt’ opgeplakt wordt door de gemeente (gemeente Rotterdam, 2010). Binnen de wijk is 83% van de bevolking allochtoon tegen 46% binnen heel Rotterdam (gemeente Rotterdam, 2009), dit zorgt voor een gedifferentieerde bevolkingsgroep waarbij veel sociale problematiek speelt en waar de sociale cohesie niet groot is. De deelgemeente behandelt de wijk daarom dus nog wel als een aandachtswijk (Deelgemeente Feijenoord, 2010).

Zoals eerder te lezen viel is op Rijksniveau wel een advies geschreven over het verbinden van mensen door middel van het bevorderen van gemengde sociale netwerken (RMO, 2005). Dit is slechts een van de vele adviezen, rapporten en beleidsdocumenten van verschillende overheden over dit onderwerp. Het lijkt een erg belangrijke pijler voor overheden en zal dus naar verwachting ook duidelijk in plannen en visies teruggevonden worden. Maar als vervolgens gekeken wordt naar de implementatie binnen Rotterdam en wijken zoals Feijenoord dan wordt

pijnlijk duidelijk dat hier niet vanuit het versterken van sociaal kapitaal wordt gedacht maar vanuit heel andere ideeën, namelijk neoliberale kapitalistische ideeën.

In Roe (2009/10) wordt gerefereerd naar Peters (2001) die neoliberalisme beschrijft als een ideologie waarin al het gedrag van mensen wordt gestuurd door *“rationality, individuality, and self-interest”* (p.76). Binnen de neoliberale filosofie is men er sterk tegen om de vrijheid van burgers in te perken door bemoeienis van de overheid, dit zorgt ervoor dat iedereen verantwoordelijk is voor zijn of haar eigen belangen (Roe, 2009/10). Wat Roe (2009/10) hier verder over zegt is dat iedereen die op een economisch rationele basis handelt, of het nou individuen zijn of collectieven, worden voorgetrokken op degene die dit niet doen. Overheden die vanuit deze ideologie denken zullen dus niet of nauwelijks aandacht besteden aan de minder bedeelden in de samenleving en organisaties, zoals projectontwikkelaars, die uit een rationeel economisch oogpunt handelen voortrekken. Dit lijkt precies te zijn wat binnen Feijenoord gebeurt. In de hele ‘Visie Kop van Feijenoord’ (gemeente Rotterdam et al., 2009) draait het om het aantrekken van kapitaal, van kapitaalkrachtige mensen en om consumeren. Een bewoner is opeens een *woonconsument* geworden en het is belangrijker om geld aan te trekken dan om te zorgen dat het gebied voor de *huidige* bewoners leefbaarder wordt. Er wordt nergens in de hele visie gesproken over hoe de fysieke en sociale pijler aan elkaar gekoppeld worden binnen stedelijke vernieuwing, ook al is dit wel de bedoeling volgens het rapport ‘Stad en stijging’ (VROMRaad, 2006).

Welke redenen er te vinden zijn voor actoren zoals gemeenten om lagere inkomens gebieden te willen revitaliseren lijkt samen te hangen met het concept van globalisatie. Onder globalisatie verstaan Held et al. (1999):

“a process or set of processes which embodies a transformation in the spatial organization of social relations and transactions -assessed in terms of their extensity, intensity, velocity and impact- generating transcontinental or interregional flows and networks of activity, interaction, and the exercise of power.” (p. 16)

Uit het concept van globalisatie is een ‘Global discours’ ontstaan waaruit blijkt dat het voor grote steden steeds moeilijker wordt om ‘footloose’ bedrijven vast te houden en aan te trekken (Bunting en Rutherford, 2006). Om te proberen aantrekkelijk te worden of te blijven voor grote bedrijven doen steden er alles aan om dit te bereiken. Bunting en Rutherford (2006) hebben het over het proces van re-urbanisatie om een stad aantrekkelijk te maken voor bedrijven en de

(hoger opgeleide) werknemers van deze bedrijven. Dit proces is volgens hen door bewuste politieke keuzes versterkt om een stad aantrekkelijk te maken voor de “Global customers” (p. 75). “The drive to compete” (p. 75) is volgens hen een van de belangrijkste beleidskundige onderwerpen geworden op de politieke agenda.

Als er gekeken wordt naar het beleid dat vanuit de gemeente is geschreven met betrekking tot sociale problematiek is het allemaal vrij minimaal. Er wordt wel gezegd vanuit het college dat er vier pijlers zijn waarop beleid gericht is en dat een van deze vier pijlers ‘sociaal’ is, maar als bijvoorbeeld de ‘Stadsvisie Rotterdam 2030’ wordt gelezen dan wordt de aandacht voor sociale problematiek af en toe zijdelings genoemd en op sommige plekken fysiek ingevuld in plaats van sociaal (Rotterdam, 2007). In de ‘Visie kop van Feijenoord’⁶, zie figuur 1, wordt de stadsvisie van de gemeente Rotterdam omschreven als:

“Om een nog grotere rol te spelen in de internationale concurrentiestrijd tussen stedelijke regio's, moet Rotterdam een strategie volgen die is gericht op de ontwikkeling van de kennis- en diensteneconomie, én zorgt voor een aantrekkelijk woon- en leefklimaat voor hoogopgeleide en creatieve werkers. De missie van het gemeentebestuur luidt daarom: "Bouwen aan een sterke economie en een aantrekkelijke woonstad". Beide doelstellingen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Om te kunnen leven in de stad moet men er goed kunnen wonen en passend werk kunnen vinden. (...) Het gaat om complete woonmilieus die aansluiten bij de wensen van de woonconsumenten. De Kop van Feijenoord maakt deel uit van één van de dertien VIPgebieden uit de Stadsvisie” (Gemeente Rotterdam et al, 2009, p. 9)

Hier lijken dus heel andere motieven een rol te spelen bij het (her)inrichten van gebieden. Het opvallende is ook dat in de hele visie met geen woord wordt gesproken over de huidige situatie in het gebied en de sociale problematiek die er binnen het gebied speelt. Er wordt puur vanuit de neoliberale kapitalistische denkwijze geredeneerd.

⁶ Deze visie is op 7 juli 2009 definitief vastgesteld door het college van Burgemeester & Wethouders van Rotterdam (Port Feijenoord, 2010)

Figuur 1, visie Kop van Feijenoord (Bron: gemeente Rotterdam et al, 2009)

Wat dit voor gevolgen heeft voor wijken zoals Feijenoord blijkt uit het volgende citaat:

“The power shift within cities has favored political conservative and middle-class agendas over local bread-and-butter issues such as maintaining equitable standards of living for growing cohorts of low-income households and minority groups.” (Bunting en Rutherford, 2006 p. 78)

Dit is een citaat over een situatie buiten Nederland, maar het is wel heel erg van toepassing op de situatie zoals deze hierboven beschreven wordt binnen Feijenoord. De neoliberale kapitalistische insteek van de gemeente zorgt ervoor dat er vooral wordt geïnvesteerd in het aantrekken van mensen met hoge inkomens op plekken waar mensen met lage inkomens nu wonen. Maar waar moeten de mensen met de lage inkomens dan naartoe? Daar lijkt niet voldoende over te zijn nagedacht.

Natuurlijk is de werkelijkheid niet zo zwart wit zoals hierboven gesteld wordt en zijn er ook wel goede initiatieven te vinden voor mensen die niet tot de ‘doelgroep’ van de stad behoren, zoals Mensen Maken de de Stad ⁷. In de ‘Stadsvisie 2030’ (Gemeente Rotterdam, 2007) wordt er bijvoorbeeld ook met betrekking tot Rotterdam Zuid gezegd dat “de sociale opgave (...)

⁷ Mensen Maken de Stad is een programma dat is ontwikkelt door de gemeente Rotterdam en een onderdeel is van het programma Sociale Integratie van de stad. Het doel is om mensen binnen een straat met elkaar in contact te brengen (Delphi, 2010).

dominant [is]" (p. 88) en "Fysieke herstructurering van wijken is alleen zinvol als tegelijkertijd sociale problematiek wordt aangepakt." (p. 93). Het idee lijkt alleen nog steeds te bestaan dat het fysiek opknappen van een wijk en het aantrekken van hoger opgeleide mensen een positief effect heeft op de leefbaarheid binnen aandachtswijken terwijl toch uit meerdere studies blijkt dat dit niet het geval is en dat dit helemaal niet bijdraagt aan de sociale cohesie binnen een gebied (RMO, 2005, Uitermark en Duyvendak, 2007).

Een mooie theorie die hier iets aan zou kunnen bijdragen is de eerder uitgebreid besproken sociaal kapitaal theorie. Omdat deze theorie probeert sociaal kapitaal te vergroten, en hiermee de levenskwaliteit van de mensen die binnen deze netwerken zitten, kan het dus positief zijn voor bewoners in aandachtswijken. Omdat bewoners in deze wijken qua ander kapitaal, fysiek en menselijk, vaak minder hebben dan anderen, valt er hier voor hen ook erg veel te winnen (Putnam, 2000). Wat het mooi aan sociaal kapitaal is, is dat het *kapitaal* is, dus dat het uiteindelijk economisch ook bijdraagt, wat voor marktpartijen interessant kan zijn en ook binnen het neoliberale denken past. Overheden en marktpartijen lijken alleen nog een duwtje in de rug nodig te hebben om dit ook als zodanig te gaan zien.

THEORIE TOEVOEGEN AAN BELEID

Terugkijkend kan worden gezegd dat er erg veel onderzoek is gedaan naar sociaal kapitaal, sociale cohesie en begrippen die hier sterk op lijken en mee samen hangen zoals sociale netwerken en actief burgerschap (Frieling, 2008, Blokland-Potters, 1998, Gittel, 1998, Putnam, 2000). Vanuit de literatuur is er een overwegend positief geluid te horen over wat voor invloed dit soort processen op personen binnen wijken met veel sociale en economische problematiek kan hebben, ook al zijn hier wel een aantal kanttekeningen bij geplaatst. Zo is bridging social capital beter voor het aanpakken van sociale problematiek binnen aandachtswijken dan bonding social capital. Hiernaast wordt aangegeven dat "The doctrine of salvation by bricks" (p. 123) zoals Jacobs (1961) zo mooi naar Niebuhr refereert niks oplevert zonder dit te koppelen aan sociale vraagstukken.

Vanuit overheden komt er helaas –ondanks ontelbaar veel adviezen, rapporten e.d. van deze overheid dat dit toch niet de oplossing is- toch vaak uiteindelijk een plan uit wat precies neerkomt op “salvation by bricks” (Jacobs, 1961, p.123). Vanuit de neoliberale kapitalistische denkwijze die dominant is bij het opstellen van beleid binnen de gemeente Rotterdam en het Global discours van waaruit zij denken is dit ook goed te verklaren. Waarom zou een gemeente in het sociale kapitaal en sociale cohesie binnen een wijk als Feijenoord investeren? Want als zij dit doen en het zou werken, dan betekent dit dat de huidige bewoners in hun huidige samenstelling niet meer als ‘probleemwijk’ zijn te definiëren en er dus ook geen reden is om de boel te slopen en er duurdere koopwoningen voor terug te bouwen. Dit wordt onderbouwd door een bewoner van de wijk, hij gaf aan dat hij dacht dat de woningbouwcorporatie gebouwen binnen de wijk express liet verpauperen zodat er een goede reden is om de boel af te breken en er nieuwe koopwoningen voor in de plaats te zetten.⁸ Dit lijkt niet een bewust proces te zijn waar bestuurders aan mee werken, maar het is wel een gevolg van het beleid zoals het nu is. Kortweg gezegd: de overheid en partijen zoals de woningbouwcorporatie wachten net zolang totdat er een probleem is, zodat onder het motto: als er een probleem is moeten wij met een oplossing komen er een goede reden is om wijken zoals Feijenoord te ‘upgraden’. De stelling die in de inleiding geponeerd is luidde als volgt:

Ondanks goede bedoelingen die overheden lijken te hebben bij de aanpak van sociale problematiek binnen aandachtswijken blijkt uit het beleid van overheden dat er juist helemaal niks wordt gedaan aan deze sociale problematiek.

Door alle bovengenoemde punten kan deze stelling als waar worden beschouwd.

De aanbeveling die hier dan ook gedaan wordt is om bij het opstellen van visies voor gebieden vanuit sociale problematiek te beginnen en te kijken welke opties hier liggen. Ga als overheid kijken naar de kwaliteiten van de bewoners in de wijken die er nu zijn en welk sociaal kapitaal er al aanwezig is. Dit kan gebruikt worden om samen met andere punten het sociale beleid van overheden te bepalen. Dat er dan ook fysieke ingrepen in de ruimte moeten worden gedaan om de leefomgeving van de *huidige* bewoners te verbeteren is logisch, maar ga niet proberen om

⁸ Bewoner van de wijk Feijenoord heeft tijdens een confrontatiecollege van de minor ‘Sociaal Duurzame Wijk: Transitiestrategieën voor probleemwijken’ op 10 september 2010 in buurtcentrum ‘De Dam’ in Feijenoord dit aangegeven.

alleen maar “hoogopgeleide en creatieve werkers” (gemeente Rotterdam et al., 2009, p.9) naar de stad te trekken. Als het sociale kapitaal van de huidige bewoners versterkt wordt kunnen zij – op de lange termijn- zelf deze hoog opgeleiden en creatieve werkers worden.

Normaal gesproken wordt er op deze plek aanbevolen om meer onderzoek te doen naar de besproken onderwerpen, dat wordt hier niet gedaan omdat er al genoeg onderzoek gedaan is. Wat hier dus wordt aanbevolen is om al deze al bestaande theorie toe te voegen aan het beleid dat er nu is. De adviezen ‘Stad en stijging’ (VROMRaad, 2006) en vooral Doms et al. (2008) kunnen hier nuttig bij zijn. Volgens Doms et al. (2008) wordt door de VROMRaad (2006) gesteld dat “Wijkvernieuwing (...) in de eerste plaats [moet] bijdragen aan de sociale stijging van bewoners” (p.3), maar dat dit een erg moeilijk proces blijkt te zijn in de praktijk. Daarom hebben zij een onderzoek gedaan naar hoe de sociaal-fysieke wijkaanpak wel goed kan werken. Zij concluderen dat er vier pijlers zijn waarop de sociaal-fysieke aanpak rust (namelijk “*organisatie, financiering, methode en mensen*” (Doms et al, p. 4-5)) maar dat er vaak te weinig aandacht wordt besteed aan de laatste twee in de eerste fase van het proces. Ook staan zij uitgebreid stil bij hoe de financiering van projecten zo geregeld kan worden dat het voor marktpartijen interessant wordt en hoe hierbinnen het versterken van sociale kapitaal juist een pluspunt kan zijn.

BRONNENLIJST

Blokland-Potters, T. (1998), *Wat Stadsbewoners bindt, Sociale relaties in een achterstandswijk*. Kampen: Kok Agora.

Bunting, T., T. Rutherford (2006), Transitions in an Era of Globalization and World City Growth. In: Bunting, Trudi, Pierre Filion, *Canadian Cities in Transition: Local Through Global Perspectives*. Don Mills, Ontario, Oxford University Press, 3rd edition, pp. 65-85.

Coleman, J.S. (1988), Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*. 94 (supplement) pp. 95-120.

Curley, A.M. (2009), Draining or gaining? The social networks of public housing movers in Boston. *Journal of Social and Personal Relationships*. 26 (2-3) pp. 227-247.

Gemeente Rotterdam (2006), Wijkanalyses 2006 Deelgemeente Feijenoord
<http://www.rotterdamveilig.nl/Media/pdf/wijkanalyses> (bekeken op 27 oktober, 2010)

Deelgemeente Feijenoord (2010), artikel 'Feijenoord is nog steeds aandachtswijk'
<http://www.feijenoord.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Deelgemeenten/Feijenoord/Deelgemeentepagina/23%20juni%202010.pdf> (bekeken op 27 oktober, 2010)

Delphi (2010), Delphi Opbouwwerk
http://www.delphiopbouwwerk.nl/mensen_maken_de_stad.htm (bekeken op 28 oktober 2010)

Deth, J.W. (2008), Measuring Social Capital. In: D. Castiglione, J.W. van Deth, G. Walleb (eds.), *The Oxford Handbook on Social Capital*. Oxford: Oxford University Press. Pp.150-176

Doms, K., F. Gelissen, G. Hellaman (2008), *Sociaal en fysiek verbonden: het geheim van het hoe. Verbinding door confrontatie bij sociaal-fysieke wijkaanpak*. Wormerveer: Zwaan Printmedia.

Engbersen, G., E. Snel, A. Weltevrede (2005), *Sociale herovering in Amsterdam en Rotterdam: één verhaal over twee wijken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Frieling, M.A. (2008), *Een goede buur: 'joint production' als motor voor actief burgerschap in de buurt*. Ridderkerk: Ridderprint BV.

Gemeente Rotterdam, deelgemeente Feijenoord, De Wilgen Vastgoed BV, BAM Vastgoed, Dura Vermeer, Woonstad Rotterdam (2009), *Visie Kop van Feijenoord: fase 2 Kop van Zuid*. Rotterdam: BGSV.

Gemeente Rotterdam (2007), *Stadsvisie Rotterdam: Ruimtelijke Ontwikkelingsstrategie 2030*. Rotterdam: gemeente Rotterdam.

Gemeente Rotterdam (2009), Veiligheidsindex
<http://www.v-index.nl/wijkana/Wijkanalyse%20Feijenoord%202009.pdf> (bekeken op 27 oktober 2010)

Gemeente Rotterdam (2010), Veiligheidsindex
<http://www.v-index.nl/pdf/Veiligheidsindex2010HR.pdf> (bekeken op 27 oktober 2010)

Gittel, R., A. Vidal (1998), *Community Organizing: Building Social Capital as a Development Strategy*. London: SAGE Publications.

Held, D., A. McGrew, d. Goldblatt, and J. Perraton (1999), *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.

Jacobs, J. (1961), *The Death and Life of Great American Cities: The Failure of Town Planning*. Middlesex: Penguin Books Ltd.

Knox, P.L., S.A. Marston (2003), *Human Geography: Places and Regions in Global Context*. 2nd edition. New Jersey: Pearson Education.

Oosterling, H.A.F. (2010), college 'Rotterdam Vakmanstad skilcity'. Gegeven op 15 september 2010. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

Putnam, R.D. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Touchstone.

Putnam, R.D. (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.

Rijksoverheid (1) (2010), aandachtswijken
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/aandachtswijken> (bekeken op 25 oktober 2010)

Rijksoverheid (2) (2010), regering
<http://www.rijksoverheid.nl/regering/het-kabinet/over-de-regering/de-regering-en-het-parlement> (bekeken op 25 oktober 2010)

RMO (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling) (2005), *Niet langer met de ruggen naar elkaar: Een advies over verbinden*. Advies 37. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Roe, Gordon W. (2009/10), Fixed in Place: Vancouver's Downtown Eastside and the Community of Clients *BC Studies* 164 (winter 2009/10) pp.75-101.

Uitermark, J., J.W. Duyvendak (2007), De kloof dichten met straatburgers. *Agora*, 24 (5), pp. 31-34.

VROMRaad (2006), *Stad en stijging: Sociale stijging als leidraad voor stedelijke vernieuwing*. Den Haag: Obv bv.

Welzel, C., R. Inglehart, F. Deutz (2005), Social Capital, Voluntary Associations and Collective Action: Which Aspects of Social Capital Have the Greatest 'Civic' Payoff? *Journal of Civil Society* Vol. 1, No. 2, pp. 121-146.